

פרק ג - בהשגחה האישיית

א. הימצאות מצבים שונים בחיי האדם כדי לנסותו בטוב וברע

הנה כבר הקדמנו שעניין העבודה שנמסרה לאדם תלוי במה שנבראו בעולם ענייני טוב וענייני רע, והושם האדם ביניהם לבחור לו את הטוב.

ואולם פרטי ענייני הטוב רבים הם וכן פרטי ענייני הרע, כי הלא כל מידה טובה - מכלל הטוב, והפך זה - כל מידה רעה. דרך משל: הגאווה - אחד מענייני הרע, והענווה - מענייני הטוב. הרחמנות - מענייני הטוב, והפכה - האכזריות. ההסתפקות והשמחה בחלק - מענייני הטוב, והפכה - מענייני הרע, וכן כל שאר פרטי המידות. והנה שיערה החכמה העליונה כל פרטי העניינים מזה המין שראויים לימצא וליפול אפשרותם בחוק האנושיות, לפי התכלית העיקרי שזכרנו במקומו (לעיל חלק א פרק ב), והמציא אותם בכל בחינותיהם, סיבותיהם ומסוכביהם וכל המתלווה להם, וחקק אפשרותם באדם, כמו שכתבנו.

ואמנם לשימצאו כל אלה העניינים, הוצרכו מצבים שונים בבני האדם, שכולם יהיו ניסיון להם במה שיתנו מקום לכל פרטי בחינות הרע האלה, ומקום לאדם להתחזק כנגדם ולתפוס בטובות⁴⁰. דרך משל: אם לא היו עשירים ועניים, לא היה מקום לשיהיה האדם מרחם ולא אכזרי. אך עתה (שיש עניים ועשירים) הנה ינוסה העשיר בעושרו - אם יתאכזר על העני הצריך לו, או אם ירחם עליו. וכן ינוסה העני - אם יסתפק במועט שבידו ויודה לאלוהיו, או להפך⁴¹. עוד יהיה העושר לעשיר ניסיון לראות אם ירום בו ליבו, או אם ימשך בו אחר הבלי העולם ויעזוב את עבודת בוראו. ואם עם כל עושרו יהיה עניו ונכנע, ומואס בהבלי העולם ובוחר בתורה ועבודה, וכן כל כיוצא בזה⁴².

חלוקת התפקידים בענייני העבודה על ידי שינויי המצבים

והניסיונות בין בני האדם

ואמנם חילקה החכמה העליונה את מיני הניסיון האלה בין אישי מין האנושי, כמו שגזרה בעומק עצתה היותו ראוי ונאות⁴³. ונמצא לכל איש ואיש מבני האדם חלק

הערות - ילמד ענוים דרכו

40 בדרך כלל, האדם עסוק בכל ימי חייו בשינוי מצבו הכלכלי, הרפואי וכיו"ב. אולם באמת עיקר עבודת האדם היא בבניית היחס האמוני הנכון כלפי מצבו - כניסיון. במקום להיות עסוק ב"מה" עליו להיות עסוק ב"איך".

41 גם בעושר וגם בעוני יש ניסיון - עיין מסילת ישרים פרק א ופרק ח.

42 נמצאו כאן שלושה עניינים: א. בריאת כל ענייני הטוב וכל ענייני הרע במציאות; ב. חקיקת כל פרטיהם באדם; ג. הימצאות מצבים שונים בחיי האדם שיאפשרו להעמידו בניסיונות בעניינים אלו.

43 לכן נבראו מספר נשמות כפי מה שצריך לתיקון. ז"ל הרמח"ל בקלה פתחי חכמה, פח: "לא בראה המחשבה העליונה נשמות יותר מכדי העבודה. שהרי שיערה הכל, דמות האדם - העבודה והמצוות,

מסלול 1: יום א, כח אייר
מסלול 2: יום ב, כח אייר
מסלול 3: יום ג, כז אייר
מסלול 4: יום ד, כז אייר

מיוחד⁴⁴ בניסיון ובמלחמת היצר, והוא פקודתו ומשאו בעולם הזה וצריך לעמוד בו כפי מה שהוא⁴⁵. וידונו מעשיו במידת דינו יתברך שמו כפי המשא אשר ניתן לו באמת בכל בחינותיו בתכלית הדקדוק⁴⁶. והנה זה כעבדי המלך, שכולם עומדים למשמעתו,

הערות - ילמד ענוים דרכו

- ודמות האדם - הנשמות. ונמצא שיש לכל נשמה תיקון שורשי, הולך לתקן כל ענייני המציאות כפי מה שמגיע לו".
- 44 עיין ברמב"ם בהקדמתו לאבות פרק ח, שביאר שכל אדם נולד עם מוכנות שונה למעלות המידות ולמעלות השכליות. וכן כתב בהל' דעות פרק א. כאן מסביר הרמח"ל את הסיבה לשונות זו שקיימת בין בני האדם מעצם בריאתם.
- 45 האדמו"ר מסלונים, נתיבות שלום, ספר דברים עמוד עה: "כתב ב"סוד העבודה' בשם האר"י הקדוש, שאינו דומה אדם לאדם מיום בריאת אדם והלאה, ואין אדם אחד יכול לתקן מה שחברו מתקן. והיינו שלכל אדם יש את השליחות העליונה שלו לתקן דבר מיוחד, שבעבור זה הוריהוה מן העולם העליון למטה לעולם הזה, ואף אדם אחר מיום בריאת העולם אינו יכול לתקן את אשר עליו לתקן... והנה הקב"ה הוא טוב ומטיב וברא את העולם כדי להעניק מטובו לברואים, ומזמין לו לאדם את התנאים המביאים אותו למלא שליחותו בעולם... וכל תנאי החיים שהאדם נתון בהם, הכל עשוי כדי שיהודי יוכל למלא את השליחות שבעבורה ירד לעולם... ובתוך כל התנאים שהקב"ה נתן לכל אדם למען יוכל למלא את ייעודו בעולם, נכללים תכונות הנפש שהקב"ה נתן לכל יהודי באשר הוא, שיש שנותנים להם תכונות נפש טובות ויש שנותנים להם תכונות רעות, מידות וטבעיות ותאוות רעות... וכן שייך עניין זה כלפי כל המאורעות העוברים על איש יהודי..."
- ומטעם זה אמרו במשנה בסנהדרין ד, ה: "כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" - מצד התיקון המיוחד רק לו. על כן האדם חייב להכיר מהי הדרך המיוחדת לו ולא להימשך אחר תכליות ומטרות של אחרים - הראי"ה קוק, אורות הקודש ג, עמוד רכא: "כל אדם צריך לדעת שקרוי הוא לעבוד על פי אופן ההכרה וההרגשה המיוחד שלו, על פי שורש נשמתו, ובעולם זה הכולל עולמים אין ספורות ימצא את אוצר חייו. אל יבלבלוהו תוכנים שוטפים אל תוכו מעולמות זרים, שאינו קולטם כהוגן, שאינו מוכשר לאגדם יפה בצרור החיים שלו. אלה העולמות ימצאו תיקונם במקומם אצל המסוגלים לבניינם ושכולם. אבל הוא צריך לרכז את חייו בעולמותיו הוא, בעולמות הפנימיים שלו, שהם לו מלאים כל ומקיפים את כל. 'חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם' גדולה ענוותנית זו מאשרת היא את האדם ומביאתו לשלמות העליונה העומדת ומחכה לו, ובהיותו צועד בדרך חיים בטוחה זו, במסלולו המיוחד, באורח צדיקים המיוחד שלו, ימלא גבורת חיים ועליונות רוחנית, ואור ה' עליו יגלה מהאמת המיוחד שלו בתורה יצא לו עוזו ואורו".
- תפיסה זו מנוגדת לתפיסה הפמיניסטית הקיצונית, שאינה מסתפקת בשוויון זכויות משפטי לכל בני האדם אלא גם בשוויון תפקודי - שכולם יעשו את אותו הדבר. ובאמת ביהדות יש חלוקת תפקידים. ואוי למי שכל תאי הגוף שלו מתפקדים כתאי מוח בלבד.
- לפעמים שואלים: היכן השוויון בשכר לעתיד? הרי אם אדם אחד קיבל תפקיד גדול בבריאה כמשה רבנו והאחר קיבל תפקיד משני, בהכרח שכרו יהיה קטן יותר? אולם באמת, השכר לעתיד בא מ"קירובן השלמים", וכל מי שהיה שותף בתיקון הכללי - זוכה ליהנות בעמלו בשווה. כמו תא לב ותא יד - שניהם זוכים ליהנות ממדרגת "אדם" שהם חלק ממנה (עיין אוה"ח פקודי "ותשלם כל מלאכת"). ההבדלים במדרגות השכר בבני העולם הבא נובעים מהשאלה כמה עמל אותו אדם כדי להצליח באותה נקודה שהיתה בתפקידו.
- 46 כלומר, האדם נידון על הניסיונות שהוא התמודד עמם ולא על דברים שלא היו בנקודת בחירתו. זו תשובת מנשה לרב אשי בסנהדרין קב,ב, וזו היתה התוכחה של השטן ל"ע ור"מ בקידושין פא,א שהתלוצצו בעוברי עבירה. על פי דברים אלו אפשר לפרש את מאמר חז"ל: "במקום שבעלי תשובה

ובין כולם צריך שתשלם עבורת מלכותו⁴⁷, והנה הוא מפלג (=מחלק) לכל אחד מהם חלק מה, עד שבין כולם ישלמו כל החלקים המצטרפים לו. והנה כל אחד מהם מוטל עליו השלמת החלק ההוא אשר נמסר לו, וכפי פעולתו בפקודתו - כן יגמלהו המלך. אך מידת החילוק הזה ודרכיו נשגבים מאוד מהשגתנו ואי אפשר לנו לעמוד עליהם, כי אם החכמה העליונה הנשגבה מכל שכל היא שיערתם והיא סידרתם באופן היותר שלם⁴⁸.

הערות - ילמד ענויים דרכו

עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד" - אין הכוונה לצדיק שעמד באותם ניסיונות של החוטא ששב בתשובה ולא נפל, אלא בצדיק שמעולם לא התנסה בניסיונות אלו, ועל כן גם אינו "נידון" עליהם ואינו מקבל עליהם שכר.

מטעם זה אמרו חז"ל (אבות ב,ד): "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו", ולעולם לא תגיע. מטעם זה גם לא שייכות קנאה תאוה וחמדה. מה שיש לאחר - תואם את שליחותו, ומה שיש לך - תואם את שליחותך. כשם שחייט לא יחמוד את תנורו של האופה - כי אין לו מה לעשות בו. וכן לא שייך להתגאות על האחר, כי מה שניתן לו - ניתן לו מאת בורא עולם לצורך שליחותו.

הרחיב על כך הרב אליהו דסלר במכתב מאלהו חלק א, קונטרס הבחירה: "מתבאר לנו מכל זה, שזכויותיו של אדם אינן המצוות והמעשים טובים שנתחנך בהם, אלא בחירותיו הטובות בלבד! כי כל אשר נתחנך בו אינו אלא הכנת מקום נקודת הבחירה שהיא לא נעשית על ידו, והשכר עליה מגיע למחנכיו שקיימו מצוות חינוך במה שהעמידהו במדרגת בחירה זו. והנה רוב בני אדם, אם גם חונכו למצוות ומעשים טובים, יעשו מצוות אנשים מלומדה... אבל קניין מדרגות כמעט שאין להם כי לעתים רחוקות מאוד. אשרי האדם אשר ישתמש בחינוכו הטוב בתורת הכנה, אבל ישים כל מגמתו לעלות מעלה מעלה".

על כן עניין הניסיון הוא ללא כל סע"ד וגם ללא כל המדרגות שהאדם קיבל בחסד ולא בזכות. כן כתב הנהיבות שלום לאבות פרק ה: "עניין הניסיון - שנוטלים מן האדם את כל המדרגות וההשגות שלו והוא שרוי בהסתר וחשכות גדולה... ורק הדבר שעמל עליו ורכשו ביגיעתו במסירות נפש - אותו משאירים לו גם בשעת ניסיון, ובכוחו הוא עומד בניסיון".

47 העולם בחלקיו מגלה את השלמות האלוהית. אולם אצל הקב"ה השלמות נמצאת בו כיחיד, ואילו בעולם - אין השלמות מופיעה אלא מאיסוף כלל חלקי הבריאה ושילוב כל הכוחות. לכן "אין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום".

48 דעת תבונות סי' קסח: "ואמנם כלל תיקון הבריאה, חילק אותו האדון ב"ה בין כל הנשמות אשר עשה לעובדו, לפי מה שידע היות הגון לכל אחד מהן לפי העניין שברא אותו - שהוא דבר נעלם מאוד מאוד, ולא הושג משום נביא וחוזו. כי כל זה נכלל בטעמי הגזרות שזכרנו, שהם נעלמים מן הנבראים, ולא יודעו לנו אלא התולדות. ונמצא, שיש אדם שיגיע לו מצד שורש עניינו להיות מושפע בריבוי ההשפעה - שהוא אחד מן הדרכים שבהם נשלמת הבריאה כמו שביארנו, ויש אדם שיגיע לו מצד שורש עניינו להיות מושפע במיעוט ההשפעה - שהוא הדרך השני המצטרך להשלמת הבריאה".

וכן כתב בספר הכללים אות מד: "ואמנם הנשמות כולן חלוקות לפי עניין זה. ושורש ההתחלקות עמוק וסתום, ולא נודע, כי היה צריך לדעת טעמי כל הספירות, והוא הדבר התלוי ברצון העליון שאינו נודע. אך זה ידענו, שתיקון הבריאה מתחלק בין הנשמות, שניתן חלק לכל אחד ואחד, כמו שידעה החכמה העליונה היות ראוי לכל אחד מהם על פי הטעם הנעלם שזכרנו. ויש מי שמגיע לחלקו להיות תיקונו בדרך ריבוי הטובה, ויש מי שהגיע לו לתקן בדרך העוני והצירוף".

מסלול 1: יום א, כח אייר
מסלול 2: יום ב, כח אייר
מסלול 3: יום ג, כז אייר
מסלול 4: יום ד, כז אייר

ב. חלוקת הניסיונות מתחילה בשורשים ומהם למטה

והנה בהיות ענייני העולם כולם נמשכים ונעתקים בהשתלשלות מעניין לעניין, ממציאותם בנבדלים עד מציאותם בגשמים וכמו שכתבנו לעיל בחלק א פרק ה, הנה כל העניינים האלה - פרטי נסיונו של האדם כמ"ש - מתחיל שורש בחינתם בנבדלים⁴⁹, לפי המציאות השייך בהם מתיקון וקלקול כמו שכתבנו לעיל, וכפי עניינם שם נידונין ונגזרים להימצא ולהתפשט עד הגשמיות באישים הראויים להם. עד שבכלל דין החילוק הזה, יכנסו כל פרטי המציאות למדרגותיהם. ועל כולם השקיף החכמה העליונה, וכפי אמיתת מציאותן תגזור את היותר נאות והגון. וזה ברור כפי העיקרים שהקדמנו.

ג. סיכום: חלק מהצלחות האדם וצרותיו הם לנסיון

נמצא לפי השורש הזה, שהצלחות העולם הזה וצרותיו יהיו - לשינוסה בם האדם בחלק מחלקי הניסיון, ששיערה החכמה העליונה היותו נאות לאיש ההוא⁵⁰.

הערות - ילמד ענוים דרכו

49 זה נקרא בלשון חז"ל "מזל", והוא התפקיד שאליו אדם נולד ועמו כלל הכלים למימוש התפקיד הזה, שבשורשם - מוטבעים הם בכוחות העליונים. לכל דבר שורש למעלה, וכאשר ידע האדם מהו השורש - המזל - ידע דברים רבים מתכונות חייו של אותו אדם. ראה דעת תבונות סי' קסח-קע: "ואין כאן מצד מעשי בני האדם ההם, אלא מצד מה שמגיע להם לפי מה שחילק האדון ב"ה תיקון הבריאה בין הנבראים, כי זה תיקון לה וזה תיקון לה, כל אחד לפי דרכו... כלל ההנהגה הזאת, שאינה פונה אל הזכות והחובה, אלא פנייתה למה שמצטרך להשלמת הבריאה לפי מהותה, קראוה החכמים ז"ל 'מזל', יען אין עניינה אלא גזרה, ואינה תלויה בבחירת האדם ובזכותו..."

50 אילו באה כל השפעת האדם בעולם הזה רק מכוח שליחותו - חלקו בניסיונות וה"מזל" - היה כל הגמול על מעשיו רק בעולם הבא. אולם כבר הקדמנו בפרק הקודם שחלק מהטובות והיטורים בעולם הזה הם גמול על מיעוט מעשיו הטובים והרעים. שילוב שתי המגמות הללו מוליד שיש טובות ורעות שבאות לאדם בעולם הזה כניסיונות ויש טובות ורעות שבאות לאדם בעולם הזה כגמול. כן כתב הרמח"ל בדעת תבונות סי' קע: "אמרה הנשמה: אמנם אם כן נגזר אומר שאין שכר ועונש בעולם הזה כלל, אלא בעולם הבא? אמר השכל: איננו כן... שלא תמיד ישתמש האדון ב"ה מן הנהגת המזל הזה, אלא בזמן שהוא יודע שטוב להשתמש בה. כי הנה האדון ב"ה הכין סדרים עמוקים בהשלמת הבריאה, כמו שביארנו, ושם לו שני דרכים: דרך השכר ועונש ודרך המזל. והוא הבוחר, ומשתמש פעם מן הדרך האחד ופעם מן הדרך האחר, מה שהוא יודע היותו יותר טוב לעולמו. אמנם בהשתמשו מן הדרך השכר ועונש - יהיו כל העניינים הנולדים לפי סדרי השכר ועונש בחוקותיהם; ובהשתמשו מדרך המזל - יהיו העניינים הנולדים לפי סדר הנהגת המזל ותכונת הבריאה".

מכאן אחת התשובות לשאלת צדיק ורע לו - אפילו הוא צדיק גמור (מה שלא תורץ בפרק ב - על דרך השכר והעונש) - שהם יסורים שבאים לחלק שלו בעבודה ובניסיון, ועליהם אמר רבא: "בני חיי ומזוני - לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא". לכן גם השינוי בהם קשה ביותר, לעומת יסורים הבאים לכפרה - שעל ידי תשובה ותפילה וצדקה אפשר להעביר רוע הגזירה ולכפר. וכן כתב הרמח"ל בקלח פתחי חכמה, פח: "שיש לכל נשמה תיקון שורשי, הולך לתקן כל ענייני המציאות, כפי מה שמגיע לו... ומשם נמשך עניין צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, שם יש טעם מיושב על זה העניין, למה לצדיק אחד טוב לו, ולצדיק אחר רע לו. והוא עניין 'מזל שעה גורם', כי הוא לפי השורש הפרטי... וכן בספר הכללים אות מד: "יש עניינים במהות הבריאה שתיוקנם תלוי ברבות ההארה והטובה,

מסלול 1: יום א, כח אייר
מסלול 2: יום ב, כח אייר
מסלול 3: יום ג, כז אייר
מסלול 4: יום ד, כז אייר

שאלות מנחות:

- ✦ מה הקשר בין מצבי החיים שחווים בני האדם לבין ענייני עבודת ה' שעל האדם?
- ✦ לפי הרמח"ל כאן, היכן מרכז עבודת ה', בבית הכנסת ובית המדרש או בעיסוק בענייני החומר? מה אמצעי ומה מטרה?
- ✦ מה המשמעות שלכל אחד יש רק חלק אחד בניסיון ובמלחמת היצר, הרי כולם חייבים בכל תרי"ג מצוות?
- ✦ כיצד יתכן שאדם אחד ייראה לנו כחוטא הרבה, ובאמת הוא צדיק יותר מאדם אחד הנראה לנו שומר מצוות?
- ✦ מדוע קיימות צרות שגם תפילה ותשובה לא יועילו להצלת האדם מהן?
- ✦ בפרק הקודם הוסבר מדוע יש צדיק (שאינו גמור) ורע לו. לפי פרק זה, מהי התשובה ל"צדיק ורע לו" אפילו לא חטא מעולם? וכן מדוע יש "צדיק וטוב לו"?

הערות - ילמד ענוים דרכו

ויש עניינים אחרים במהות הבריאה שתיקונם תלוי על ידי הניסיונות והעוני והסיתום. וזה לא מצד שום זכות או חובה, אלא מצד המהות ששם האדון ב"ה בטבע הבריאה. כי כל מה שעושה האדון ב"ה - ודאי הוא לטובה, ובין הרווחה שהוא נותן ובין העוני והסיתום, זה וזה ודאי אל מקום אחד הולך - לתקן תיקונים בעולם. רק שיש תיקונים נעשים בדרך הזה, ויש תיקונים בדרך הזה, וזה תלוי במהות הבריאה לבד, וכמו שביארנו... ואמנם אם האדון ב"ה היה רוצה לנהג העולם על פי דרך זה, הנה היה צריך שיתן לכל אחד לפי שמגיע לו מצד מהות הבריאה והתחלקות התיקון המתחלק בין כל הנשמות, או טוב או רע, לא לפי מעשיו כלל. אך כל זה בעולם הזה, כי בעולם הבא ודאי כל אחד מקבל לפי מעשיו. אך בעולם הזה, שהוא מקום עשיית התיקונים: למי שמגיע לתקן לפי דרך הריבוי - יתקן בריבוי, ולמי שמגיע להפך - יתקן בסיתום וצירוף. אך אם רוצה האדון ב"ה לנהג לפי מעשי בני האדם, אזי ינהג בהנהגת השכר ועונש, ולא על פי הדרך הזה, והוא הדרך הנכלל בפרצופי האצילות. והנה יש לפעמים שיגיע לצדיקים רע כרשעים - לא לפי מעשיהם, כי אם לפי דרך ההנהגה הזאת, שכך הגיע להם לתקן בדרך הצירוף..."

מסלול 1: יום א, כח אייר מסלול 3: יום ג, כז אייר
מסלול 2: יום ב, כח אייר מסלול 4: יום ד, כז אייר